
KATEGORIJE I SEKSUALNOST

ŠARLEN MELENHARD

S engleskog prevela Slavica Miletić

Kategorije koje stvaramo i način na koji o njima razmišljamo imaju ključni značaj – i često su izložene pogrešnom tumačenju. Koristeći primere povezane s rodom, seksualnom orijentacijom i drugim aspektima seksualnosti, ilustrovaćemo sledeće stavove: (a) Kategorije stvaraju ljudi; dakle, nema objektivnih niti univerzalnih definicija. Definicije se menjaju s vremenom i mestom i imaju političke implikacije jer neke ljude privileguju, a neke marginalizuju. (b) Treba se kloniti preuveličavanja razlika između kategorija. Značajna razlika između grupa ne znači da se one delom ne preklapaju; obično se preklapaju u nezanemarljivoj meri. U okviru grupa gotovo uvek postoje veće varijacije nego između grupa. (c) Kategorije su često zamena za druge promenljive. Kada tumačimo razlike između kategorija, treba da imamo na umu da druge promenljive spojene s tim kategorijama mogu iskriviti sliku. (d) Ni perspektiva sličnosti, to jest minimalizovanje razlika između dve kategorije, ni perspektiva razlike, to jest naglašavanje ili preuveličavanje razlika između dve kategorije, nemaju potpuno pozitivne ili negativne posledice. Često je korisno razmotriti obe.

Tokom nekoliko proteklih meseci moju pažnju su zaokupljale nove priče i rasprave o različitim pitanjima, koje su, međutim, u osnovi počivale na istoj temi: kategorijama. Postavljalo se pitanje kako ih razgraničiti, kako misliti o njima.

Razmotrimo jedan primer koji se odnosi na rasu: Odredbu Kalifornije 209, zakon koji zabranjuje državnim agencijama da koriste rod ili rasu u odlukama povezanim sa obrazovanjem, zapošljavanjem ili sklapanjem ugovora (Schmidt, 1997). Njom se, zapravo, zabranjuje afirmativna akcija. Odrasla sam sa idejom da se politički konzervativci različito odnose prema ljudima različitih rasa, a da liberali sve tretiraju jednako bez obzira na rasu. Ali sada, u argumentima koji se tiču afirmam-

tivne akcije, politički liberali (to jest demokracija, Američka unija građanskih sloboda) tvrde da bi trebalo da vodimo računa o rasi kada odlučujemo o primanju studenata na univerzitet, zapošljavanju i sklapanju državnih ugovora. I obrnuto, politički konzervativci (to jest republikanci) tvrde da treba da tretiramo ljude jednako bez obzira na rasu, što poprima oblik ukidanja programa afirmativne akcije. U izvesnom smislu, to je argument o kategorijama – u ovom slučaju, rasnim kategorijama. Posredi je pitanje kako se treba odnositi prema ljudima u različitim kategorijama ili, jednostavnije, da li kategorije treba naglašavati ili potiskivati.

Razmotrimo i jedan primer povezan sa seksualnom orijentacijom: bila sam na jutarnjem sastanku grupe koja se zove Koalicija za slobodu, u Lorensu (država Kansas), grupe koja se zalaže za građanska prava svih seksualnih orijentacija. Posle sastanka, nas nekoliko je raspravljalo o kategorijama lezbejka, gej, biseksualac i nastran i o sve većoj vidljivosti samodeklariranih biseksualaca u pokretu za prava nastranih.

Neki ljudi smatraju da su biseksualci manja pretnja za *status quo* nego lezbejke ili gej. Oni tvrde da kategorija biseksualca obuhvata i žene koje privlače muškarci i muškarce koje privlače žene, i da je ona stoga manja pretnja u očima javnog mnjenja nego što su to, na primer, lezbejke, jer njih ne privlače muškarci, koji se stoga osećaju ugroženim. Oni, dakle, smatraju da je biseksualnost relativno bezopasna za *status quo*.

Ali ta rasprava me je podsetila i na knjigu koju sam tada čitala – *Kako god ih zvali: Biseksualci govore*, koju su priredili Lorejn Hačins i

Lani Kahumanu (1991). Hačins i Kahumanu pišu o revolucionarnim, subverzivnim mogućnostima biseksualnosti:

Heteroseksualnosti je potrebna homoseksualnost da bi se uverila da je od nje različita. Njoj je potrebna i iluzija o dihotomiji između tih orijentacija da bi zadržala ideju o pregradi koja ima ispravnu (normalnu, dobru) i rđavu (abnormalnu, rđavu) stranu na kojoj čovek može trajno ili privremeno boraviti. U meri u kojoj doprinosimo sagledavanju homoseksualnosti kao suprotne krajnosti (a ne dela raznovrsnog spektra ljudske seksualnosti), nastavljamo tu nezdravu, nerealnu hijerarhijsku dihotomiju. (str. xxii)

Da li je tačno da kategorija biseksualnosti manje ugrožava *status quo* nego kategorija homoseksualnosti? Kako god da odgovorimo na to pitanje, opet je reč o kategorijama.

Pogledajmo jedan primer povezan s rodnom, primer na koji stalno nailazimo u novinama: razmišljajući o kategorijama, prisećam se jedne prilike kad su se političari – o, čuda – bavili pitanjem broja polova. Biolog An Fausto-Sterling (1993) napisala je članak “Pet polova: zašto muški i ženski pol nisu dovoljni”, u kojem je opisala kategorije dva potpuno različita pola kao društvene ili medicinske konstrukcije. Opisala je ljude koji su rođeni i sa jajnicima i sa testisima, koje je nazvala pravi hermafroditi ili hermi. Opisala je i ljude sa jajnicima i nekim aspektima muških genitalija, ali bez testisa, koje je nazvala ženski pseudohermafroditi ili fermi, i ljude sa testisima i nekim aspektima ženskih ge-

190

nitalija, ali bez jajnika, koje je nazvala muški hermafrodit ili mermi. Dakle, njenih pet polova bili su ženski, muški, hermi, fermi i mermi. Ta ideja učinila se opasnom desničarskim političarima koji su iskrivili njenu poziciju i uklopili je u svoju kampanju. *Advocate* je citirao predsjedničkog kandidata Pata Buhanana: “Kažu da ne postoje dva pola, već pet rodova... A ja vam kažem: Bog je stvorio muškarca i ženu – i ne zanima me šta kaže Bela Abzug” (*Agenda*, 1995, str. 11; opširnije u Fausto-Sterling, 2000). Eto još jednog spora oko kategorija.

Želela bih da ovde ukažem na neke teme i postavim neka pitanja koja se tiču kategorija, naročito onih koje se odnose na seksualnost. Raspravljajući o našoj sklonosti da postvarimo kategorije koje smo stvorili i da previše naglasimo razlike među njima.

191

KATEGORIJE SU DRUŠTVENE KONSTRUKCIJE

Šta je stvarnost? Ne znam. To je jedno od onih pitanja o kojima smo raspravljali na kursu Filozofski problemi dok sam studirala. O njima ljudi raspravljaju hiljadama godina, i ja sasvim sigurno večeras neću ponuditi odgovore. Ali, dozvolite da vam kažem šta ja smatram korisnim načinom razmišljanja o stvarnosti. Smatram da je korisno verovati da postoji objektivni svet, sa energijom i molekulima koji vitlaju različitim putanjama. Međutim, smatram da je važno imati na umu da smo mi ljudi kategorizovali i etiketirali te leteće molekule i da postoje mnogi načini na koje se svet može kategorizovati i etiketirati.

Ali kada stvorimo kategorije i pojmove, lako nam je da ih postvarimo – to jest da

poverujemo u njihovu objektivnost i univerzalnost i da zaboravimo da su oni naše tvorevine. Lako nam je da poverujemo da jedna kategorija ima realno, istinito i nepromenljivo značenje i da zaboravimo da je to reč koju smo sami izmislili. Realne, objektivne, univerzalne kategorije zapravo ne postoje. Ne postoji “Zlatni rečnik na nebu” koji bi nam dao istinite, stvarne definicije reči. Dopustite mi da navedem nekoliko primera.

Rod

Kad sam bila dete, znala sam šta je žena i šta je muškarac, ali sada to ne znam. Pedesetih godina dvadesetog veka znala sam da su žene moja mama i baka, a da su muškarci moj tata i deda. Znala sam da žene imaju dugačku kosu, a muškarci kratku. Znala sam da muškarci odlaze na posao, a da žene ostaju u kući. Naučila sam da dečaci imaju penis, a da ga devojčice nemaju.

Onda se 60-ih godina moja mama zaposlila, ali je i dalje bila žena, a mnogi muškarci su pustili kosu, ali su i dalje bili muškarci – dakle, posao i dugačka kosa nisu nužno osobine po kojima se žene i muškarci razlikuju.

Onda sam – mnogo kasnije – saznala da su polni organi ponekad neodređeni, da mogu izgledati kao veliki klitoris ili mali penis – tako da ni oni ne uspostavljaju konačnu razliku između žena i muškaraca. Saznala sam da spoljne genitalije, unutrašnji polni organi i hromozomi nisu uvek usklađeni; neko može imati XX hromozome sa genitalijama koje više liče na penis nego na klitoris. Saznala sam da neki ljudi izgledaju kao da nedvosmisleno pripadaju jednom polu, ali imaju rodni identitet drugog, ili ga možda uopšte nemaju. Saznala

sam da ne postoje osobine ličnosti po kojima se žene jasno razlikuju od muškaraca. Saznala sam čak i to da su tokom 50-ih, kada sam mislila da žene ne idu na posao, obojene žene uglavnom radile van kuće.

Dakle, iako držim pet kurseva na ženskim studijama, i iako predajem psihologiju žene svakog semestra od 1980. godine, ja čak i ne znam šta je žena. Ovim sam, u stvari, želela da pokažem da ne postoji realna niti univerzalna definicija.

Seksualna orijentacija

Slično razmišljanje važi i za seksualnu orijentaciju. U mojoj grupi Psihologija žene pokazala sam studentima odličan video pod naslovom *Kog sam ja pola?* (Grant, Feury, Justice & Yarrow, 1984) o transseksualcima i transvestitima. Video pokazuje dva para, jedan koji, pre hirurške intervencije, izgleda kao heteroseksualni par, i drugi koji, takođe pre hirurške intervencije, izgleda kao lezbejski par. U oba para jedan od partnera je bio transseksualan i podvrgao se operaciji promene pola; oba para nastavila su da žive zajedno posle operacije i da imaju seksualne odnose. Ali par koji je ranije bio heteroseksualan sada se sastojao od dve žene koje imaju seksualne odnose, a par koji je ranije bio homoseksualan sada se sastojao od žene i muškarca koji imaju seksualne odnose. Događalo se da neko od studenata postavi pitanje da li su članovi para heteroseksualni, homoseksualni ili nešto treće. Ja sam im govorila da je etiketiranje nekoga kao "homoseksualca" relativno novo; da je taj naziv prvi put upotrebljen u poslednjim decenijama devetnaestog veka (Bohan, 1996, str. 17; Weeks, 1989, str.

102). Nakon što su videli video, studentima je bilo jasno kakva je situacija ljudi koji su u njemu prikazani. Da li bi nešto bilo jasnije ako bismo ih etiketirali kao heteroseksualne ili homoseksualne, kao da su posredi realne kategorije koje na neki način postoje u ljudima, a ne samo nazivi smišljeni za opisivanje ljudi, kao da svako mora da se uklopi u neku od tih kategorija jer neuklapanje ukazuje na zastranjivanje te osobe, a ne na proizvoljnost definicija?

Na nedavnoj SSSS konferenciji Zapadne oblasti čuli smo čudesan govor Džun Lulan (1997), autorke nekoliko knjiga o lezbejskoj seksualnosti. Ona govori o tome kako je bila u seksualnoj vezi s jednim muškarcem, ali se i dalje identifikovala kao lezbejka, a ne kao biseksualka. Tome slično, Pola Rast (1995) u svojoj knjizi *Biseksualnost i izazov lezbejskoj politici* raspravlja o lezbejkama koje imaju seksualne odnose sa muškarcima.

192

Ovi primeri pokazuju da su kategorije homoseksualno i heteroseksualno društvene konstrukcije. Nema objektivnih definicija tih reči; ne postoji "Zlatni rečnik na nebu" koji bi sadržao istinite definicije. To su reči – kategorije – koje smo mi izmislili.

Silovanje

Dosad sam govorila o kategorijama ljudi – ženama i muškarcima, homoseksualcima, heteroseksualcima i biseksualcima. Slična razmatranja mogu se odnositi i na druge kategorije, na primer na kategorije činova. Ovde ću kao primer iskoristiti moju oblast istraživanja – silovanje. Silovanje je reč koju smo svi čuli, i verovatno svi imamo ideju ili predstave o tome šta je to, ali kad pokušamo da ga definišemo, po-

staje nam jasno da nema jasne definicije (Muehlenhard, Powch i Giusti, 1992). Postoje različite vrste definicija. Postoje pravne definicije: pedeset različitih definicija u pedeset država SAD, na federalnoj teritoriji i u različitim zemljama. Postoje definicije istraživača, a različiti istraživači koriste različite definicije. Postoje političke definicije koje koriste politički aktivisti kad žele da iskažu svoje mišljenje o rodnom odnosima, moći i prinudi u ovom društvu. Postoje implicitne definicije koje laici podrazumevaju, iako ih izričito ne formulišu.

Sve te definicije razlikuju se na mnogo načina. One obuhvataju različite osobe. Moraju li žrtve biti žene, a počinioci muškarci, ili definicija dopušta i muške žrtve i ženske počinioce? Da li je čin isključen iz kategorije silovanja ako se odigrao između bračnih partnera? Može li muškarac silovati svoju suprugu? Može li žena silovati svog supruga? Po starim definicijama, kad muškarac prisili suprugu drugog muškarca na seksualni odnos, to se smatra silovanjem, ali kad muškarac prisili sopstvenu ženu na seksualni odnos, to nije silovanje. Danas u SAD pravna definicija obuhvata i bračno silovanje, barem u izvesnim okolnostima. Međutim, mnoge laičke implicitne definicije silovanja isključuju takve činove.

Različite definicije silovanja variraju u zavisnosti od toga koja vrsta prinude se smatra silovanjem. Samo fizička sila? Koliko fizičke sile? Šta je sa eksplicitnim pretnjama fizičkom silom? I ko će da odluči o tome šta je data situacija podrazumevala? Šta je sa verbalnom prinudom? Ili sa ekonomskom prinudom?

Definicije silovanja često variraju i u pogledu toga koja seksualna ponašanja ob-

uhvataju. Neke definicije su uske i odnose se samo na penisno-vaginalni snošaj. Neke druge obuhvataju i analni snošaj i fellatio. Neki ljudi, pak, smatraju da su sve te definicije preuske i falocentrične. Oni tvrde da će predstava o silovanju zavisiti od toga šta se smatra seksom, i da u našoj kulturi često smatramo da “pravi” seks podrazumeva penis. Verovanje da se čin u kojem učestvuju dve žene ne može smatrati pravim silovanjem možda odslikava verovanje da se ponašanje između dve žene ne može smatrati pravim seksom? (Gotovo godinu dana sam predsednik SSSS-a, a još ne znam šta je seks.)

Smatram da ne postoji istinita ili univerzalna definicija silovanja, kao ni seksa. Jezik su stvorili ljudi; značenja termina su predmet društvenog pregovaranja i s vremenom se menjaju. Ljudi koji imaju veću moć imaju i više prilika da utiču na te definicije nego ljudi koji imaju manju moć. Ponavljam, ne postoji “Zlatni rečnik na nebu” koji bi nam rekao pravu definiciju silovanja ili pravu definiciju seksa. Nema smisla pitati šta te reči zaista znače. Ima smisla postaviti pitanje kako većina ljudi definiše te reči, kako ih različiti ljudi različito definišu i kako ih definišu zakonodavci i sudije u zakonodavstvu i pravosuđu. Takođe ima smisla pitati o političkim implikacijama različitih definicija – kome one koriste, a kome štete. Uzmimo, na primer, silovanje; nema smisla pitati: “Šta je zapravo silovanje?” Ali i te kako ima smisla pitati kako ga različiti ljudi definišu. Ima smisla pitati o posledicama usvajanja različitih definicija. Dakle, ako zakonodavci definišu seksualni čin kao silovanje jedino ako je upotrebljena krajnja fizička sila i samo

ako se on dogodio između ljudi koji nisu braćni partneri, ko time dobija? Ko gubi? Ko dobija, a ko gubi ako definišemo silovanje kao rodno neutralan čin? Kasnije ću se vratiti na to pitanje.

PREUVELIČAVANJE RAZLIKA

Način na koji mislimo i govorimo o kategorijama često ima dve posledice koje zajedno proizvode pogrešnu sliku: preuveličavanje razlika između grupa i previđanje razlika unutar grupa.

Rod

Razmotrimo, na primer, rod. Ljudi često govore tako da bi se moglo zaključiti da su žene i muškarci veoma različiti – kao da žene i muškarci različito misle i različito se ponašaju, te se prema njima treba različito odnositi. Taj pristup ističe rodne razlike i ne priznaje ni delimično preklapanje različitih grupa. Pored toga, on implicira da su svi muškarci slični i da su sve žene slične.

Evo jednog primera iz popularnog medija: Nedavno je televizijski program *Dateline NBC* vodio anketu o seksualnom uznemiravanju na radnom mestu. Jedno od pitanja bilo je da li je rđavo da muškarac drži na svom radnom stolu fotografiju svoje žene ili devojke u bikiniju. Na to pitanje, 53% žena odgovorilo je pozitivno, a 47% negativno; 48% muškaraca odgovorilo je pozitivno, a 52% negativno (*NBC News*, 1977). Iako bi se teško moglo reći da ti rezultati otkrivaju upadljivu razliku između polova, *Dateline NBC* zaključuje: “Žene kažu da je rđavo, muškarci da nije” (*NBC News*, 1977, str. 20).

Taj sažeto izražen zaključak – “Žene kažu da je rđavo, muškarci da nije” – preuveličao je razliku između muškaraca i žena, koja je zapravo bila veoma mala: 53% naspram 48%. Pored toga, on je umanjio razliku unutar svakog od rodova, podrazumevajući da su sve žene rekle da je to rđavo, a svi muškarci da nije i time zanemarujući 47% žena koje su rekle da je to u redu, i 48% muškaraca koji su rekli da je to pogrešno.

Uloga statističkog značaja

Taj problem istražava zahvaljujući oslanjanju istraživača na statistički značaj. Kada istražujemo grupe, obično ocenjujemo grupne razlike kao značajne ili beznačajne.

Ako neka studija pokaže da se muškarci i žene znatno razlikuju, to znači da je malo verovatno da su istraživači dobili tako veliku razliku, “pod pretpostavkom da je rezultate izazvao puki slučaj” (to jest slučajna uzorkovna varijacija) (Becker, 1994, str. 217). Drugim rečima, rezultati su malo verovatni ako je nulta hipoteza istinita. Značajna razlika nam ne kaže koliko su grupe različite. Obim te razlike može se opisati kao veličina efekta.

Statistika testa značaja, poput F, T ili K može biti konceptualizovana kao proizvod procene veličine efekta i veličine uzorka (Rosenthal, 1994). To znači da će svaka veličina efekta različita od nule – koliko god bila mala – dostići statistički značaj ako je uzorak dovoljno veliki. Dakle, značajna razlika između dve grupe može biti statistički značajna, ali trivijalna.

U jednom zanimljivom članku, američki psiholog Šeldon Lahman (1993) izra-

zio je mišljenje da termin “statistički značajna razlika” nije srećno skovan i da zavodi na pogrešan put (str. 1093). On zatim kaže:

Mnoge statistički značajne razlike navedene u istraživačkoj literaturi nemaju apsolutno nikakvog značaja. One nemaju ni praktičnog, ni teorijskog značaja... Međutim, jedna od glavnih implikacija reči “značajan” je “ispunjen značenjem”. (str. 1093)

195 On je predložio da se termin “statistički značajna razlika” zameni terminom “verovatna neslučajna razlika” ili “verovatna nenasumična razlika” (str. 1093). To je upravo ono što znači “statistički značajna razlika”. Međutim, o značajnim razlikama kakve su rodne razlike često se govori kao da one znače da su kategorije koje se upoređuju – žene i muškarci – potpuno različite i da među njima nema preklapanja.

Štaviše, značajna razlika između dve grupe često se shvata tako kao da u svakoj od grupa vlada potpuna jednoličnost. Ona se često sažima iskazom “muškarci rade ovo, žene rade ono”, kao da svi muškarci rade ovo, a sve žene ono. Takva uopštavanja su netačna; statistički značajna razlika ne znači to.

Takve generalizacije dovode me do očajanja. Često čujem ili pročitam: “Muškarci rade ovo, žene rade ono”, i pomislim “Stani malo, ja ne radim ono. JA NE RADIM ONO!” Mogli su barem, tačnosti radi, dodati jednu fusnotu: “Muškarci rade ovo, žene rade ono... osim Šarlen Melenhard”. Možda bi još neko od vas želeo da se nađe u toj fusnoti.

Dopustite mi jednu sažetu analizu varijacije. Recimo da analizirate jednu zavisnu promenljivu i pretpostavljate da se ona može predvideti pomoću četiri nezavisne promenljive (a u velikom obrascu stvari to je i dalje prilično uprošćen model). Prema pretpostavkama na kojima se temelji analiza varijacija, model za rezultat svake osobe (Yijkmn) bio bi sledeći:

$$Y[\text{sub } ijkmn] = \mu + \beta[\text{sub } k] + \gamma[\text{sub } m] + \delta[\text{sub } n] + (\alpha\beta)[\text{sub } jk] + (\alpha\gamma)[\text{sub } km] + (\alpha\delta)[\text{sub } jn] + (\beta\gamma)[\text{sub } jm] + (\beta\delta)[\text{sub } kn] + (\gamma\delta)[\text{sub } mn] + (\alpha\beta\gamma)[\text{sub } jkm] + (\alpha\beta\delta)[\text{sub } jkn] + (\alpha\gamma\delta)[\text{sub } jmn] + (\beta\gamma\delta)[\text{sub } jkmn] + \epsilon[\text{sub } ijkmn],$$

gde je μ srednja populacija, α Alfa[$\text{sub } j$], β Beta[$\text{sub } k$], γ Gama[$\text{sub } m$] i δ Delta[$\text{sub } n$] srednji efekti (Myers, 1972, str. 123). Postoji šest dvosmernih interakcija i četiri trosmerne, četiri četvorosmerne i greška. Ako je alfa rodni efekat, onda postoji značajna rodna razlika, a ona znači samo to da taj jedan termin, alfa, verovatno nije jednak nuli (to jest Alfa[$\text{sub } j$] verovatno nije jednako nuli). Naime, u navedenoj jednačini Alfa[$\text{sub } j$] verovatno nije jednako nuli, ali na rezultat ne utiče samo rod, već i mnogo šta drugo. Iz toga jasno vidimo koliko je besmisleno reći “muškarci rade ovo, žene rade ono”. Taj uprošćeni stav zanemaruje sve druge uticaje na ponašanje jedne osobe osim roda.

To se može još bolje videti na dijagramu. Slika I ilustruje hipotetičku distribuciju

koja može uroditi značajnom rodnom razlikom. Kao što vidite, ima mnogo preklapanja između rezultata žena i rezultata muškaraca, kao i mnogo varijacija unutar rezultata i jednih i drugih. Tvrdjenje “Žene i muškarci su prosto različiti; muškarci rade ovo, žene rade ono” gotovo nikad nije tačno i gotovo uvek zavodi na pogrešan put. Kad god se s njima sretnete, preispitajte ga.

BRKANJA

Čak i ako postoji značajna razlika između dve grupe, nije uvek očigledno šta to znači. Kada se obavlja istraživanje, način da se najjasnije izoluje efekat neke promenljive jeste da se ljudi nasumično dodeljuju različitim nivoima promenljive – to jest da se nasumično dodeljuju jednoj ili većem broju grupa i da se zatim na svaku grupu primene različiti eksperimentalni postupci. U tom slučaju, svaku razliku između grupa trebalo bi pripisati eksperimentalnoj manipulaciji. Ako umesto toga upotrebite postojeće grupe, nikad nećete saznati na koje se sve načine grupe razlikuju i nikad nećete saznati čemu treba pripisati te razlike.

Njihov uzrok može da bude selekciona predrasuda: možda su se članovi grupe sami svrstali u te različite grupe zato što su se u početku razlikovali na neki značajan način. Možda grupe imaju različite istorije: možda su ljudi u različitim grupama u početku bili slični, ali su zatim bili različito tretirani, pa ih je značajno odredilo upravo to a ne pripadnost grupi *per se*. Selekciona predrasuda i istorija samo su dva od mnoštva mogućih objašnjenja značajne razlike. Dakle, ako pojedinci nisu nasumično svrstani u grupe, teško je interpretirati značajnu razliku.

Rod

Jedna od teškoća s kojima se susrećemo kada istražujemo teme koje nas zanimaju jeste činjenica da je nasumično svrstavanje nemoguće. Na primer, istraživači ne mogu nasumično odabrati pojedince koji će biti muškarci i žene. Zato oni, čak i kad pronađu značajnu rodnu razliku, teško mogu da izoluju njen izvor. Možda bi rodna razlika iščezla kad bismo mogli da kontrolišemo neke promenljive.

Razmotrimo sledeći primer: žene napuštaju posao češće nego muškarci. To bi moglo izgledati kao sugestija da bi, ukoliko zapošljavate nekoga na određenom radnom mestu i želite da to bude trajniji aranžman, bilo bolje da zaposlite muškarca. Međutim, ispostavlja se da ljudi koji imaju malo plaćene poslove bez izgleda na napredovanje napuštaju posao češće nego ljudi na dobro plaćenim i cenjenim poslovima; tu je rod pobrkan s vrstom posla – naime, žene češće imaju malo plaćene poslove bez izgleda na napredovanje. Kada posmatrate dohodak i nivo posla, rodna razlika se gubi (Deckard, 1983; Hyde, 1966). Pogrešno je, dakle, nazvati tu razliku rodnom razlikom – ali to nikad ne bismo znali da istraživači nisu došli na zamisao da posmatraju i dohodak i nivo posla.

Zbog teškoća povezanih s tumačenjem takozvanih rodni razlika, neki istraživači su se zapitali treba li uopšte da proučavamo rodne razlike. Na primer, Roj Baumajster (1988) piše sledeće:

Naravno, eksperimentalna manipulacija smatra se naučno sumnjivom ako se može protumačiti na dva-tri različita nači-

na. Kad je reč o polu, postoji doslovno više desetina tumačenja. Otkriće koje se tiče razlike polova je pitanje, a ne odgovor. (str. 1093)

Baumajster dalje kaže:

Eksperimentalno istraživanje idealno koristi nasumičnu raspodelu subjekata među stanjima, ali eksperimentalnim subjektima ne može se nasumično dodeliti pol. Proučavanje razlika između polova moglo bi se pravdati na osnovu njegove sličnosti s drugim merenjima razlika između pojedinaca, ali te druge razlike su barem zasnovane na merama koje su usredsređene na jednu jedinu teorijску dimenziju, na primer na samopoštovanje ili introvertnost. Ponekad se te skale mogu kritikovati zbog izvesnih dvosmislenosti, ali su one i dalje daleko preciznije od skale muško-žensko. U ovom slučaju (muško-žensko), razlike mogu biti pomućene društvenim ugnjetavanjem, hormonima, fizičkom strukturom, ranijim izlaganjem modelima uloga, ličnim idejama, flertovanjem sa eksperimentatorom, i tako dalje.

Sve te promenljive vredne su proučavanja, ali istraživanje polnih razlika je bedna zamena za proučavanje tih činilaca, baš kao što je i istraživanje rasnih razlika bedna zamena za istraživanje društveno-ekonomske klase... Otkriće seksualne razlike veoma malo objašnjava. Potrebno je odrediti šta to u vezi s polovima uzrokuje razliku. Ali čemu zaobilazjenje? Zašto ne bismo

počeli od početka i usredsredili se na pravu uzročnu promenljivu, preskačući demonstraciju rodni razlika (str. 1049).

Dakle, možemo misliti o rodu kao o zameni za druge promenljive. Baumajster je sugerisao da direktno proučavamo te druge promenljive umesto da proučavamo rod kao njihovu zamenu.

Napuštanje proučavanja polnih razlika svakako je sporna ideja. Postoje teorijski i politički argumenti protiv proučavanja polnih razlika, ali postoje takvi argumenti i njemu u prilog, kao i zamke u proučavanju sličnosti. To isto se može reći i o proučavanju razlika koje su povezane s drugim kategorijama, što vodi ka mom poslednjem zaključku.

IMPLIKACIJE FOKUSIRANJA NA SLIČNOSTI I RAZLIKE

Ni naglašavanje sličnosti između kategorija, ni naglašavanje razlika između njih nije nužno povezano s nekom političkom perspektivom. Naglašavanje razlika između kategorija, ili slično tretiranje ljudi u različitim kategorijama može biti povezano s liberalnim ili konzervativnim stavovima. Ali i naglašavanje razlika između kategorija, ili različito tretiranje ljudi u različitim kategorijama može biti povezano i s liberalnim i s konzervativnim stavovima.

Rasa

To ilustruju moji raniji primeri u vezi s rasom. Iako je ponekad jednako tretiranje rasa liberalnije, danas su konzervativci ti koji se zalažu za jednako tretiranje rasa na taj način što zabranjuju afirmativnu akciju. Nijedna od perspektiva – ni isticanje sličnosti, ni isticanje razlika –

nije nužno povezana ni sa jednim političkim stavom (zanimljiv komentar tog paradoksa daje Sleeper, 1997).

Rod

Sve to se odnosi i na rodne razlike. Neke feministkinje, ponekad nazivane radikalne ili kulturne feministkinje, naglašavaju razlike između muškaraca i žena (McFadden, 1984). One mogu opisivati žene kao bića koja su bliža prirodi nego muškarci. One mogu smatrati da žene i muškarci govore različitim moralnim glasovima – neke feministkinje smatraju da se žene više usredsređuju na brigu o ljudima i na međuljudske odnose a muškarci na apstraktan pojam pravde (npr., Gilligan, 1982).

Ti različito zasnovani pristupi mogu biti problematični (Hare-Mustin & Marecek, 1990; Muehlenhard, 1998; Tavis, 1992). Usredsređivanje na razlike očigledno vodi preuveličavanju razlika, što podstiče stereotipe – često prilično tradicionalne, čak i seksističke stereotipe, na primer da se žene bolje razumeju u ljudske odnose, a da su muškarci logičniji. Pored toga, usredsređivanje na razlike između rodova često podrazumeva sličnost unutar svakog od rodova. Reći da žene cene međuljudske odnose a da muškarci cene apstraktnu pravdu znači zanemariti mnoge razlike među ženama i mnoge razlike među muškarcima. Drugi izvori razlike – rasa, seksualna orijentacija, socijalna pozadina – mogu biti zanemareni.

Na drugoj strani, neke feministkinje, koje ponekad nazivaju liberalnim feministkinjama, naglašavaju sličnosti između muškaraca i žena (McFadden, 1984). One nagla-

šavaju sličnosti u sposobnostima muškaraca i žena, i zalažu se za jednak tretman žena i muškaraca u zakonu, na radnom mestu i tako dalje.

No jednak tretman ponekad ima negativne posledice, naročito ako su standardi prilagođeni potrebama muškaraca i nametnuti ženama u ime ravnoparavnosti (Hare-Mustin & Marecek, 1990; Muehlenhard, 1998; Tavis, 1992). Na primer, ako ženski toaleti imaju isti broj kabina kao i muški, to će rezultirati dugim redovima u ženskim toaletima. Da pomenemo i jedan ozbiljniji primer: poslodavci mogu reći da muškarci nemaju pravo na plaćeno odsustvo nakon rođenja deteta, pa ne bi trebalo da ga imaju ni žene, a na osnovu istog argumenta ravnopravnosti, zdravstveno osiguranje može odbiti da plaća pilule za kontrolu rađanja. Posledice takvog “jednagog” tretmana teže bi pogodile žene nego muškarce.

198

Predložila bih da problemima koji podrazumevaju kategorije kakva je rod pristupamo i iz perspektive sličnosti i iz perspektive razlika. Obe perspektive mogu nešto doprineti (videti zanimljivu raspravu u Kimball, 1995). Da bih to pokazala, poslužiću se svojom oblasti istraživanja – seksualnom agresijom.

Većina istraživača seksualne agresije bavi se samo muškim počiniocima i ženskim žrtvama, što odražava perspektivu rodnih razlika. Ako se, pak, pođe od perspektive sličnosti – dakle, od mogućnosti da i žene i muškarci mogu biti počinioci, i da i žene i muškarci mogu biti žrtve – to može imati pozitivne posledice (Muehlenhard, 1998). Na primer, postavljanje pitanja o seksualno agresivnim ženama i seksualno viktimiziranim muškarcima uz-

drmava seksističke stereotipe – stereotip da su žene seksualno pasivne, da se ili opiru muškom navaljivanju ili mu se prepuštaju, i stereotip da muškarci uvek žele seks i da stoga, zapravo, ne mogu biti prisiljeni. Štaviše, ako proučavamo samo ženske žrtve seksualno agresivnih muškaraca, odbacujemo iskustva žrtava koje se ne uklapaju u taj model. Pristup rodni sličnosti priznaje i uvažava iskustva muškaraca koje su seksualno zlostavljale žene, ili žena koje su seksualno zlostavljale druge žene, kao i muškaraca koje su seksualno zlostavljali drugi muškarci. Uz to, ako se prizna da žene seksualno zlostavljaju samo muškarci, to može značiti da se priznaje samo heteroseksualnost – da se ne računa da muškarce seksualno zlostavljaju muškarci i da žene seksualno zlostavljaju žene zato što tu nije posredi “pravi seks”. Pristup rodni razlika koji priznaje i istopolni prisilni seksualni čin implicitno priznaje i to da je seks između dva muškarca ili dve žene dovoljno važan da se uzme u obzir. Dakle, pristup rodni sličnosti je koristan na mnogo načina.

Problematičan je i potpuno rodno neutralan pristup koji se uopšte ne obazire na rod (Muehlenhard, 1998). Razmatranje rodni razlika je dragoceno jer rod na mnogo načina igra važnu ulogu u seksualnoj agresiji. Po gotovo bilo kojoj definiciji seksualnog zlostavljanja njemu je izložen veći broj žena nego muškaraca. Na primer, u nedavno sprovedenom istraživanju koje je obuhvatilo celu zemlju i koje je sažeto prikazano u knjizi *Seks u Americi*, 22% odsto žena izjavljuju da su bile prisiljene na neku vrstu seksualnog kontakta u poređenju sa 2% muškaraca koji tvrde to isto (Michael, Gagnon, Laumann & Kolata, 1994). Postoje i velike rod-

ne razlike u strahu od silovanja i gubitku slobode koji je njegova posledica. Žene su znatno uplašenije dok govore o silovanju nego muškarci (Poirier, 1996). Žene mnogo češće izjavljuju da su iz straha od silovanja promenile ponašanje. Na primer, po rezultatima istraživanja koje navode Gordon i Rajdžer (1989), 25,3% žena, naspram samo 2,9% muškaraca, kažu da nikad nisu šetale svojim krajem po mraku. Očigledno je da silovanje nema isti uticaj na živote žena i na živote muškaraca.

Postoje i rodne razlike u značenju i posledicama seksualne agresije na žene i muškarce. Moj student Artur Saterfild i ja ispitivali smo žene i muškarce o situacijama kad ih je neko prisilio na neku vrstu seksualnog kontakta (Satterfild & Muehlenhard). Tom prilikom smo otkrili nekloliko rodni razlika. Gotovo dvostruko više žena nego muškaraca našlo se u toj situaciji (58% naspram 26%). Rodne razlike su se pojavile i u opisima osećanja i misli koji su pratili taj događaj: u poređenju s muškarcima, žene su više govorile o zbunjenosti, gnev, samooptuživanju i depresiji. Muškarci su izražavali više zadovoljstva, pozitivnih osećanja i mišljenja da je taj događaj bio zabavan i da nije imao nikakvih posledica. Dakle, sve u svemu, žene su pomenule više negativnih reakcija nego muškarci, što je pokazalo značaj perspektive rodni razlika. Međutim, na gotovo svakoj skali odgovori žena i muškaraca su se dobrim delom poklapali; odgovori muškaraca i žena pojavljivali su se u celom rasponu gotovo svake skale, što znači da su neki muškarci izjavili da su bili veoma uznemireni, i da su neke žene izjavile da su bile malo ili nimalo uznemirene. Bilo bi pogrešno a priori pretpostaviti da će ta iskustva biti

mučna za sve žene i trivijalna za sve muškarce, ili čak da se ona nisu nikad nisu ni dogodila muškarcima. Dakle, i perspektiva rodni razlika i perspektiva rodni sličnosti doprinele su našem razumevanju seksualne prinude.

ZAKLJUČAK

U zaključku bih želela da vas navedem na razmišljanje o četiri poruke. Nadam se da ćete ih imati na umu tokom ovog sastanka i kasnije, kada se vratite kući i svom istraživačkom, edukativnom i kliničkom radu.

1. Kategorije su stvorili ljudi; dakle, ne postoje objektivne ili univerzalne definicije. Definicije variraju s vremenom i mestom i imaju političke implikacije koje nekim ljudima idu naruku, a nekim drugim škode.

2. Čuvajte se preuveličavanja razlika između kategorija i čuvajte se zanemarivanja tih razlika. Značajna razlika između dve grupe ne znači da se one dobrim delom ne preklapaju. Gotovo uvek postoji veća raznovrsnost unutar grupa nego između grupa.

3. Kategorije su često zamena za druge promenljive. Čuvajte se brkanja! Kada tumačite razlike između kategorija, setite se da neke promenljive koje su pobrkane s kategorijama mogu uticati na posledice.

4. Ni perspektiva sličnosti ni perspektiva razlika nemaju potpuno pozitivne niti potpuno negativne posledice. Treba razmatrati obe.

200

Ovaj tekst je govor Šarlen Melenhard, predsednice Društva za naučno proučavanje seksualnosti, održan na zjedničkom sastanku Društva i Američkog udruženja seksualnih edukatora, savetnika i terapeuta u Arlingtonu, 13. novembra 1997. godine.

Izvornik: Charlene L. Muehlenhard, "Categories and Sexuality", *Journal of Sex Research*, maj 2000.

LITERATURA

Agenda. (31. oktobar 1995). *The Advocate*, 11.

Baumeister, R. (1988). "Should we stop studying sex differences altogether?" *American Psychologist*, 43, str. 1092-1095.

Becker, B. J. (1994). "Combining significance levels". H. Cooper & L. V. Hedges (prir.), *The Handbook of research synthesis* (str. 215-230). Sage, New York.

Bohan, J. S. (1996). *Psychology and sexual orientation: Coming to terms*. Routledge, New York.

- Deckard, B. S. (1983). *The women's movement: Political, socioeconomic, and psychological issues* (treće izdanje). Harper and Row, New York.
- Fausto-Sterling, A. (1993). "The five sexes: Why male and female are not enough". *The Sciences*, 33(2), str. 20-25.
- Fausto-Sterling, A. (2000). *Sexing the body: Gender politics and the construction of sexuality*. Basic Books, New York.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Gordon, M. T., & Riger, S. (1989). *The female fear*. Free Press, New York.
- Grant, L. (režiser) & Feury, J., Justice, M., & Yarrow, M. B. (producenti). (1984). *What sex am I?* (Video) (Može se dobiti na adresi: MPI Media Group, 16101 S 108th Avenue, Orland Park, IL 60467).
- Hare-Mustin, R. T., & Marecek, J. (prir.). (1990). *Making a difference: Psychology and the construction of gender*. Yale University Press, New Haven, CT.
- Hutchins, L., & Kaahumanu, L., (prir.). (1991). *Bi any other name: Bisexual people speak out*. Alyson Publications, Boston.
- Hyde, J. S. (1996). *Half the human experience: The Psychology of women* (peto izdanje). D. C. Hesth, Lexington, MA.
- Kimball, M. M. (1995). *Feminist visions of gender similarities and differences*. Harrington Park Press, New York.
- Lachman, S. J. (1993). "Statistically significant difference or probable non-chance difference". *American Psychologist*, 48, str. 1093.
- Loulan, J. (april 1997). "Exactly what does 'lesbian' mean? What is sexual orientation? How does it differ from 'desire'?" Govor na konferenciji Društva za naučno proučavanje seksualnosti, Newport Beach, CA.
- McFadden, M. (1984). "Anatomy of difference: Toward a classification of feminist theory". *Women's Studies International Forum*, 7, str. 495-504.
- Michael, R. T., Gagnon, J. H., Laumann, E. O., & Kolata, G. (1994). *Sex in America: A definitive survey*. Little, Brown, Boston.
- Muehlenhard, C. L. (1998). "The importance and danger of studying sexually aggressive women." U P. B. Anderson & C. Struckman-Johnson. (Prir.) *Sexually aggressive women: Current perspectives and controversies* (str. 19-48). Guilford, New York.
- Muehlenhard, C. L., Powch, I. G., Phelps, J. L., & Giusti, L. M. (1992). "Definitions of rape: Scientific and political implications". *Journal of Social Issues*, 48(1), str. 23-44.
- Myers, J. L. (1972) *Fundamentals of experimental design* (drugo izdanje). Allyn i Bacon, Boston.

- NBC News. (24. oktobar 1997). *Dateline NBC*. Burrelle's Information Services, Livingston, NJ.
- Poirier, J. (1996). *The fear of rape: A comparison with other common fears of female and male college students*. Neobjavljena doktorska teza, Univerzitet Kanzasa, Lawrence.
- Rosenthal, R. (1994). "Parametric measures of effect size". H. Cooper & L. V. Hedges (prir.), *The handbook of research synthesis*, Sage, New York, str. 231-244.
- Rust, P. C. (1995). *Bisexuality and the challenge to lesbian politics: Sex, loyalty, and Revolution*. New York University Press, New York.
- Satterfield, A. T., & Muehlenhard, C. L. (novembar 1996). "The role of gender in the meaning of sexual coercion: Women's and men's reactions to their own experiences". Rad pročitani na godišnjem sastanku Društva za naučno proučavanje seksualnosti, Houston.
- Schmidt, P. (12. septembar 1997). "Supreme Court refuses to stay Proposition 209: California measure to bar affirmative action by state agencies will remain in place". *The Chronicle of Higher Education*, 44(3), str. A42.
- Sleeper, J. (1997). *Liberal racism*. Viking, New York.
- Tavris, C. (1992). *The mismeasure of women*. Simon & Schuster, New York.